

ELS INFANTS COM A CIUTADANS

**ANÀLISI DE LA PARTICIPACIÓ DELS INFANTS EN LA VIDA
SOCIAL I DE LA CONFRONTACIÓ QUE AQUESTA
PARTICIPACIÓ PLANTEJA EN EL MÓN DELS ADULTS**

Tesi doctoral presentada per:

JOSEFA FERNÁNDEZ I BARRERA

Per accedir al grau de

DOCTORA PER LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

Director:

ORIOL ROMANÍ I ALFONSO

Tutor:

JOSEP A. RODRÍGUEZ

**DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA I ANÀLISI DE LES
ORGANITZACIONS**

**FACULTAT DE CIÈNCIES ECONÒMIQUES I
EMPRESARIALS DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA**

Barcelona, març de 2005

IN MEMORIAM

*De la meva germana Isabel, amb qui vaig
compartir els inicis d'aquesta tesi, i a qui li
hagués agradat assistir a la seva
presentació i lectura.*

ELS INFANTS COM A CIUTADANS

ANÀLISI DEL NIVELL DE PARTICIPACIÓ DELS INFANTS EN LA VIDA SOCIAL I DE LA CONFRONTACIÓ QUE AQUESTA PARTICIPACIÓ PLANTEJA EN EL MÓN DELS ADULTS.

PRÒLEG

PRIMERA PART. Marc teòric i metodològic.

0. INTRODUCCIÓ 1

CAPÍTOL I. Marc teòric.

I.1. Què és la infància?	11
I.2. Protecció i participació. Dues perspectives enfrontades o complementàries?	24
I.3. El concepte de ciutadania vinculat a la infància	35
I.4. La noció de l'Interès de l'infant	42
I.5. Experiències i estudis realitzats en relació a la participació de la infància	46

CAPÍTOL II. Metodologia.

II. 1. Enquadrament i objectius de l'estudi	62
II. 2. Plantejament de les hipòtesis generals	63
II. 3. Descripció de la metodologia utilitzada i justificació	65
II. 4. Tècniques utilitzades	
II.4.1. Observació participant	67
II.4.2. Entrevistes en profunditat	73
II.4.3. Recerca i revisió bibliogràfica	80

II.5. Procediment:	
II.5.1. Narració etnogràfica de les relacions investigadora-actors	81
II.5.2. Procés seguit	86

SEGONA PART. ANÀLISI DE LES DADES.

CAPÍTOL III. Condicions i condicionants de la participació.

III.1. Participació i edats: Hi ha una edat per a la participació?	89
III.2. Els límits de la participació dels infants: La minoria d'edat	103
III.2.1. La por al descontrol	108
III.2.2. La disciplina i l'autoritat	115
III.3. La visió dels adults vers els infants com a ciutadans participants. El seu posicionament.	131
III.3.1. L'interès superior de l'infant	147

CAPÍTOL IV. Els espais de participació de la infància.

IV.1. La família	155
IV.2. Àmbit educatiu I: L'escola	180
IV.2.1. Els consells escolars	184
IV.2.2. Espais de debat en relació a l'assignatura d'ètica	199
IV.2.2.1. Debats de primer curs d'ESO	200
IV.2.2.2. Debats de tercer curs d'ESO	209
IV.3. Àmbit educatiu II: Més enllà de l'escola: Un centre residencial d'acció educativa (CRAE)	224
IV.3.1. Les assemblees del pis A	227
IV.3.2. Les assemblees del pis B	253
IV.4. El lleure i les associacions	278

CAPÍTOL V. Les aportacions dels infants.	
V.1. Quines són les aportacions dels infants com a ciutadans?	292
V.2. La relació entre la participació de la dona i la participació dels infants	303
TERCERA PART. Conclusions i propostes	307
BIBLIOGRAFIA	324

PRÒLEG

La infància és un període de la vida per la que tothom hem passat en millors o pitjors circumstàncies. Sovint, hom se n'oblida del que va sentir, observar i experimentar en els seus primers anys de vida, però només cal un petit esforç per adonar-nos de la importància d'aquest temps cabdal en què tot era un descobrir continu sempre que les circumstàncies tant socials, com personals, com econòmiques ho permetien.

Aquesta tesi que presento aquí per a assolir el grau de doctora, respon a l'interès d'aconseguir que tant jo mateixa com els seus lectors puguem submergir-nos i intentar entendre els infants com un grup social propi al que hem de considerar i tenir en compte tot afavorint la seva participació i presència social.

Si em pregunto a mi mateixa sobre quins varen ser els motius que em varen conduir a la realització d'aquest treball m'enfronto a un seguit de respostes que interactuen unes amb les altres i que formen part de la meva trajectòria vital:

Primer: La meua pròpia infantesa: Sortosament mantinc molts records de quan era petita. Aquests estan configurats a l'entorn de vivències que considerava injustes (les monges de l'escola quan ens volien imposar les coses sense argumentar-les), d'altres que recordo amb tendresa (les manifestacions d'afecte tant de la família com dels amics/es), d'altres en les que posava en pràctica els interessos de participar en diversos espais (organització i direcció d'obres de teatre, de sortides amb l'agrupament escolta...).

Segon: La meva relació directa amb els infants. He tingut i tinc l'oportunitat de relacionar-me amb els infants un cop haver arribat jo a l'edat adulta a partir de tot un ventall d'experiències que m'han servit per constatar encara més la importància d'aquest període: Com a "cap" d'un agrupament escolta que va ser el primer que va organitzar la coeducació dins de la DDE (Delegació Diocesana d'Escoltisme); com a estudiant de Treball Social i posteriorment com a professional en els treballs realitzats al Centre Pilot Arcàngel Sant Gabriel per infants amb paràlisi cerebral, el Servei de Psiquiatria Infantil de l'Hospital Infantil de Sant Joan de Déu, el Servei d'adolescents de l'Hospital Mt. Sinai de Xicago, la Maternitat Provincial, la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors, la Direcció General d'Atenció a la Infància. La meva formació com a jurista també em va fer interessar-me i aprofundir en tot allò que té a veure amb la legislació de menors i de la família. El Dret és un fenomen social ja que sols pot existir en una societat. És el conjunt de normes de les que ens dotem per regular la convivència. Aquest era el meu interès pel Dret i així va ser també com em vaig interessar especialment pel dret dels infants. L'aprovació de la Convenció de les Nacions Unides dels Drets de l'infant l'any 1989 va representar, al meu entendre, una fita de gran transcendència en el reconeixement social de la infància i crec que va representar per a mi l'impuls necessari per escometre aquest treball sobre "els infants com a ciutadans".

És evident també, que una de les meves grans experiències amb els infants ha estat la meva relació amb les meves dues filles -ara ja joves persones adultes de 27 i 22 anys-. Totes les situacions viscudes amb elles, han contribuït de manera considerable a construir la meva pròpia visió de la infància. Com diu R.D. Laing (1978:9), "solament els infants ens ajuden a aprendre quelcom sobre els infants. La comprensió que tenim de nosaltres mateixos és molt pobre si no estem en contacte amb el món de la infància. Els adults poden patir tant per la manca d'infants en les seves vides com per la carència de qualsevol cosa essencial."

La meua posició actual com a professora universitària de Treball Social, em permet relacionar-me amb els meus estudiants joves, que encara que ja siguin adults, també ajuden amb les seves aportacions més "fresques" a qüestionar-nos allò que els adults de vegades donem massa per fet. La meua col·laboració amb entitats d'infància com UNICEF i d'altres, i el meu contacte amb el grup d'infància del Consell de Benestar Social de Barcelona del que en sóc coordinadora ajuden a mantenir constant aquest interès per les aportacions dels membres més joves de la societat. També vaig ser una de les membres del grup promotor de la iniciativa *infants consens* per la que es varen acordar una sèrie de mesures afavoridores de la promoció i la protecció dels infants en la que s'hi varen comprometre tots els partits polítics amb representació en el Parlament de Catalunya.

Aquest va ser el punt de partida que em va fer decidir a realitzar un treball sobre la infància i -en la mesura del possible- amb la infància quan em vaig plantejar l'interès de realitzar una tesi doctoral. És així com vaig establir com objectiu principal de l'estudi identificar la participació dels infants en la vida social i analitzar com aquests poden influir en la generació de noves formes de participació que puguin influir en nous posicionaments socials. A la vegada també pretenia clarificar què és realment participar pels infants, quin és el nivell d'interès que existeix per part dels propis infants en participar i què entenen per participació.

Com que la meua voluntat era que els infants estiguessin el màxim presents en el procés de realització de l'estudi, i que se cercava més la captació de significats que no pas la descripció de fets socials, s'ha utilitzat una metodologia etnogràfica per facilitar la identificació de la cultura participativa dels infants a partir dels espais on aquesta es produeix. També s'ha volgut copsar la visió dels adults a partir de les seves aportacions, i s'ha fet tot un treball de recerca bibliogràfica que

pogués donar més llum al tema objecte d'estudi: la infància com a grup social i els infants com a participants.

El treball es divideix en tres parts: La primera part incorpora el marc teòric i metodològic i es divideix en dos capítols.

El capítol I, dedicat a l'emmarcament més teòric on s'analitzen els significats dels termes més centrals sobre els que versa l'estudi. Així, s'estudia el significat que donem al concepte d'infància, així com què és el que entenem per participació i com aquesta es relaciona amb la noció de protecció que ha estat fins la darrera dècada el terme que més s'ha relacionat amb la infància en considerar que s'ha de protegir els infants per la seva debilitat. També es fa una incursió a la noció de ciutadania per vincular-la al propi paper que els infants tenen com a ciutadans en les societats actuals. S'ha vist necessari també fer una reflexió sobre la noció "interès superior de l'infant" per la seva vinculació amb totes les normatives i actuacions que es venen realitzant en els darrers temps en les polítiques socials adreçades a la infància i també en matèria d'interpretació legislativa. Finalment, s'exposa un ventall d'experiències existents per mostrar quin és l'estat de la qüestió en relació a iniciatives que propugnin la participació dels infants.

En el capítol II, dedicat a la metodologia, s'exposen els fonaments metodològics sobre els que s'ha basat l'estudi i tot el procés seguit per a la seva realització. En aquest apartat he volgut remarcar la peculiaritat del procés seguit ja que la realització de l'estudi, que es va iniciar l'any 1997, ha sofert dues interrupcions: la primera, a conseqüència d'una malaltia i la segona, per la realització d'un projecte docent.

La segona part del treball està plenament dedicada a tota l'elaboració realitzada a partir de l'anàlisi de les dades obtingudes a partir de les diverses metodologies emprades.

Dins d'aquesta part, el capítol III es dedica a analitzar quines són les condicions i els condicionants de la participació dels infants. Entre aquestes, ha merescut una consideració especial l'edat, tot analitzant si aquesta influeix o no en la possibilitat de participar, i s'ha analitzat la limitació que representa el propi fet que els infants siguin "menors d'edat" sense capacitat d'obrar des d'una perspectiva jurídica. El capítol es finalitza amb l'exposició de quina és la visió que tenen els adults dels infants i com es posicionen en front del fet de considerar-los com a persones a les que s'ha de tenir en compte.

El capítol IV es dedica a fer una anàlisi dels espais on els infants poden participar. Els espais exposats són aquells que han pogut ésser coneguts i/o observats a partir del treball de camp per la qual cosa s'han incorporat els següents: la família, l'àmbit educatiu i el lleure. A causa de la riquesa del treball etnogràfic realitzat, en aquest apartat, especialment el dedicat a l'àmbit educatiu, s'ha optat per fer una exposició de l'etnografia a un nivell força exhaustiu a fi i efecte de poder copsar "en directe" les diverses experiències en les que vaig participar. L'exposició permet tenir més presents els infants amb les seves aportacions de manera directa. Les valoracions dels espais, sense ser l'objectiu prioritari de l'estudi, pretenen donar una petita visió sobre quines podrien ser les possibles metodologies més o menys adients per afavorir la participació dels infants. A la vegada, la plasmació de varis dels contextos etnogràfics poden permetre que un altre investigador tregui les seves pròpies conclusions sobre les mateixes situacions observades que poden ser diferents a les que jo pugui haver arribat. S'han modificat els noms de tots els personatges que intervenen en els relats. El nom dels educadors s'han posat en majúscules per fer més identificable les seves intervencions en relació amb aquelles dels nens i les nenes.

En el Capítol V s'exposen quines són les aportacions que poden fer els infants com a ciutadans. Com que en el procés d'estudi es relacionava tot

sovint la situació dels infants amb la de les dones, com a dos grups socials que no han tingut la consideració social que els correspondria, s'ha dedicat una part a aquesta relació. Els resultats d'aquesta connexió s'exposen aquí ja que és freqüent que es facin consideracions sobre quines són les aportacions específiques que fan les dones a la societat i quines són les característiques identitàries d'aquestes en front dels homes (Alberdi, Escario i Matas, 2000:22-23), de la mateixa manera que es planteja què és el que aporten els infants de diferent.

La tercera part, inclou les conclusions del treball i un seguit de propostes i recomanacions a tenir en compte tant per a la continuació de l'objecte de recerca, ja que aquest obre moltes possibilitats a ésser encara explorades, com per a la implementació d'accions que possibilitin la participació real dels infants.

Finalment, es presenta la relació de tota la bibliografia consultada i utilitzada. La bibliografia inclou textos més generals com aquells més específics del tema estudiat. A la vegada, s'han incorporat tots aquells textos treballats de caire metodològic que han estat de gran utilitat en l'elaboració de la recerca.

AGRAÏMENTS

Són moltes les persones que han estat de gran suport per a mi en la realització d'aquest treball. Sento que he d'expressar el meu primer agraïment a tots aquells nens i nenes de l'Escola Joan Pelegrí i del Centre de Sant Andreu que sempre varen estar interessats pel que feia, em varen rebre amb molta simpatia, em varen manifestar el seu suport i prestar la seva col·laboració en tot moment. També evidentment manifesto el meu agraïment a tots els professionals de l'educació que varen fer possible que pogués tenir accés als espais a estudiar. La seva

generositat, en permetre ésser observats -cosa no sempre fàcil- ha estat de gran vàlua per poder fer el treball de camp, base d'aquest estudi.

Vull expressar el meu agraïment a tots els professionals experts en infància que m'han ajudat d'una manera o una altra en la realització d'aquest treball. És difícil anomenar-los a tots però especialment vull citar el suport rebut per part d'Antoni Lladó, Pere Vicens Planas, Ramon Crespo, Jordi Cots, Víctor Soler-Sala, Montserrat Cusó, Ferran Casas, Irene Balaguer, Cesar Muñoz, Aleix Ripol-Millet, Carme Panchon, José Manuel Perez Tornero, Josep Mª Villena, Dolors Pellisa, Encarna Roca, Joan Ripoll i Teresa Eulàlia Calzada.

També vull agrair la col·laboració d'aquells professionals experts de fora de Catalunya que en ocasions personalment i d'altres, mitjançant el correu, em varen facilitar ajuda i especialment material bibliogràfic que va ser de gran utilitat. Entre aquestes persones estan Richard Sancho Andreo d'Estrasburg (França), John Triseliotis d'Edimburg (Escòcia), Jan Van Gils de Meise (Bèlgica), Francesco Tonucci de Roma (Itàlia) i Roger Hart de Nova York (USA).

Destaco la col·laboració que em va prestar Helena Troiano en ajudar-me a manegar el programa informàtic que em va ajudar a l'ordenació de gran part del treball de camp tot facilitant-me el seu maneig. Li agraeixo la seva dedicació i el fet d'haver-se mostrat sempre disponible a donar-me orientacions. També em sento molt agraïda a Isabel Tapias per la correcció lingüística que ha realitzat de tot el treball.

Desitjo fer esment especial del suport rebut per part de Cristina Durán i Cristina Brullet que em varen animar especialment en la fase final d'elaboració de la tesi quan em sentia que em trobava en front d'un carrer sense sortida. Els seus savis consells em varen animar a enfilear el procés final de redacció del treball. Agraeixo a la vegada

l'acompanyament rebut per part de Núria Rodríguez del Departament de Sociologia de les organitzacions que des de l'inici em va orientar en el moment de matricular-me en el doctorat i que ha estat disponible en tot moment fins al final. També estic agraïda a Jesús de Miguel per animar-me a que realitzés el doctorat.

Vull agrair l'acompanyament i el suport rebut de l'Esteve i de les nostres filles Mafalda i Amèlia en tot el procés i també em sento molt agraïda als meus pares que, encara que ja molt grans, m'han esperonat a continuar.

Finalment, vull destacar i manifestar el meu agraïment especial a Oriol Romaní i Alfonso, el director d'aquesta tesi, que m'ha acompanyat en tot el procés, i m'ha orientat i conduït amb la seva gran experiència i coneixement. Li estic especialment agraïda per la seva paciència i generositat, pel temps que ha hagut de dedicar-me en aquest llarg període que ha durat més del que s'havia previst inicialment.

Són moltes les persones que m'han ajudat i que, encara que no he citat, han contribuït en aquest treball.

A tots i totes, moltes mercès!